

LOYOLAI IGNÁC ÉS A REFORMÁTOROK

Kovács Lajos

kovacs.lajos@jezsuita.hu

Az újkor kezdete nem véletlenül esik a XV. század végére és XVI. század első évtizedeire: az 'újvilág' felfedezése, a nyugati egyház társadalmi-politikai meghatározó szerepe, a modern tudományok születése lassan, de biztosan megteremtette egy új világ- és emberkép kezdetének a lehetőségét.

A nyugati egyház ünnepelte az új kezdeményezéseket és felfedezéseket, de csak addig tűrte ezek térhódítását, amíg azok nem kérdőjelezték meg annak tekintélyét, túl- és evilági hatalmát, és nem bolygatták az egyház egységét és gazdasági érdekeit.

A reformokra való vágy, a másként gondolkodás azonban sokkal korábban elkezdődött az emberekben és intézményekben, mint ahogy az a nyilvános vagy hivatalos fórumokon megjelenhetett.

Ennek a forrongó időszaknak és minden bizonnyal végtelenül izgalmas kezdetnek volt kortársa Loyolai Ignác (1491–1556) rendalapító, Luther Márton (1483–1546) és Kálvin János (1509–1564) egyházreformerek.

Az egyház 2000 éves történelme tele van reformokkal és folytonos változásokkal: korhoz, helyhez, kultúrához való állandó alkalmazkodással. Elég csupán a zsidó vallási és kultúrkörből származó Jézus tanítványaira gondolnunk, vagy a Közel-Keleten élő és ígét hirdető apostolutódokra, akik a krisztusi tanok elterjesztése érdekében mindent megtettek, hogy ahhoz a környezethez alkalmazkodjanak, amelyben az embereket megszólították vagy megtérítették.

Az egyház – főként földalatti – terjeszkedése az első három évszázadban a Római Birodalomban annak bizonyítéka, hogy vallási, faji és nyelvi hovatartozástól függetlenül lettek emberek ezrei keresztények. A kereszténység pedig hivatalos államvallássá válása során a szellemi kihívásokkal szemben kellett megmértesse magát, ami a korabeli hellén és római gondolkodást jelentette. Ezekbe a fölöttébb izgalmas szellemi időkbe főként a patrisztikus irodalom enged betekintést.

A külső kulturális kihívások mellett a legnagyobbat mégis a belső megújulás, a reformok, és az értelmezések sokfélesége jelentette (és jelenti mind a mai napig) az egyház életében. Leegyszerűsítve egy nagyon bonyolult 2000 éves egyháztörténelmet azt láthatjuk, hogy egyszerre voltak jelen az eretnekek és szakadárok, de a belső tiltakozási mozgalmak, más névvel a szerzetesrendek és lelkiségi mozgalmak. (Révai 2003)

A XVI. századról pedig kétségkívül elmondhatjuk, hogy a nagy szentek (belső reformerek) és a nagy szakadárok (külső reformerek vagy radikális újítók) ideje volt. Ezekben a gyakran jó indulatú kezdeményezésekben egyesek a belső (lelki) megújulást sürgették, míg mások a külsőt, az ún. struktúrák gyökeres átalakítását. A változás előidézésének helyes módja nagy valószínűséggel a kettő kölcsönös összefüggésének a felismerése, megértése (azaz

intézmény és karizma viszonya) lett volna, és az ebből fakadó változtatás módszeres véghezvitele. Az erre vonatkozó kutatások (O'Malley 2015) bővelkednek abban, hogy a korabeli emberi, társadalmi, politikai helyzet bonyolultsága az egyik oka annak, hogy nagyon különféle megoldások születtek, és számtalan egyéb ok vezetett az addig egyeduralgó latin egyház hegemoniájának a megtöréséhez, amely az alternatív egyházmodellek megszületését eredményezte szerte Európában.

A kor nagy lelkiismereti irányzata a *devotio moderna* volt, mely már legalább 150 évvel a reformáció előtt mélyen érezte hatását egyházi közösségekben, különösen a szerzetesi kolostorokban, de jelen volt a teológia művelésében is. Feltételezhetjük ezért, hogy pl. Luther Márton ágostonrendi szerzetesként találkozott ezzel a lelkiismereti megújulással, Loyolai Ignác és Kálvin János pedig párizsi teológiai tanulmányaik idején (Ignác, Kálvin és Erasmus ugyanannak a Collège Montaigu-nek a diákjai Párizsban). Ez az új irányzat az istenkeresés és -tapasztalás új módszerét kínálta fel. Inigo (Loyolai Ignác eredeti neve) még laikus emberként Manrézában próbálja ki a módszert és annak gyakorlati hatását saját magán. Ennek köszönhető fő műve, a közkeletűen *Lelkigyakorlatok*¹ címen ismert írása.

Devotio moderna

A *devotio moderna* (Bartók 2016) születése Németalföldre és a flamand Gérard Groote nevéhez (1340–1384) fűződik. Körülötte jött létre a XIV. század második felében egy lelkiismereti mozgalom és közösség, amely eredetileg a *Közös Élet Testvérei* nevet kapta. Groote nem volt pap, csak diakónus, és a mozgalom németalföldi közösségeihez elsősorban laikus férfiak és nők tartoztak. Hamarosan papok is csatlakoztak hozzájuk.

A mozgalom lelkiismeretének az elnevezése – *devotio moderna* – a windesheimi kolostor krónikásától, Johannes Buschtól származik (+1479). „Modern” abban az értelemben, hogy világiak számára is utat nyitott egy elmélyültebb lelkiéletre. Busch révén a mozgalom kiterjedt Németországra is, Jean Mombaer (+1501) révén pedig Franciaországra. A *Közös Élet Testvérei* nem tettek szerzetesi fogadalmakat, de szegénységben élve az imádságnak szentelték magukat, és általában könyvmásolásból tartották fenn közösségeiket. A kanonoki ág az Ágoston-rend (Luther Ágoston-rendi szerzetes), illetve a párizsi Szent Viktor apátság szabályzatát követte. Hatásuk elsősorban abban mutatkozott meg, hogy a XIV–XV. században számos más szerzetesi közösség mintájukat követve reformokat hajtott végre, ami az imaéletet és szegénységet illeti. Ennek a reformmozgalomnak a szerzetesi vonulatába tartozik Cisneros is, aki apátként megreformálta a montserrati kolostor fegyelmi és lelkiéletét a XV–XVI. század fordulóján (Loyolai Ignác itt szerez tudomást róla és itt kap első ízben konkrét segítséget a lelkiéletben).

A *devotio moderna* képviselőit számos közös vonás jellemzi, amely egyszerre köszön vissza Ignác lelkiismeretében és a reformátorok gondolkodásában:

Lélektani realizmus: a vallásos lelki tapasztalatot józan lélektani realizmussal kezelik és egyszerű nyelvezettel mutatják be, amely a teológiaiilag nem művelt emberek számára is érthető és vonzó. Alapvetően kerülik a misztikára jellemző túlzó, illetve paradox megfogalmazásokat (annak ellenére, hogy kapcsolatban állnak a rajnai és flamand misztikával).

Személyes mentális ima – imapedagógia: a *devotio moderna* képviselői bár a misztikus jelenségekkel szemben inkább tartózkodó álláspontot képviselnek, de megkülönböztetett fi-

¹ Loyolai Szent Ignác 1994. A mű eredeti címe: *Lelkigyakorlatok, hogy az ember önmagát legyőzze és életét rendezze, anélkül, hogy bármely rendezetlen hajlamból elhatározást tenne.*

gyelmet fordítanak a lelkiélet benső történéseire. Nagyobb hangsúlyt kap a személyes mentális ima, amelynek gyakorlata egyre jobban terjed a laikusok között is. A *devotio moderna* igazi hozománya az ima pedagógiája, amely létezett persze a korábbi monasztikus gyakorlatban is, de most még inkább módszeressé válik. E gyakorlatokban a mentális tevékenység (*diszkurzivitás, imagináció*) általában kontrollálható. Az imádkozni tanítás, tanulás mozgalmának gyümölcseként születnek az első „lelkigyakorlatos könyvek”.² Ezek a könyvek nagy hatást gyakorolnak Ignác Lelkigyakorlataira.

Krisztusközpontúság: a *devotio moderna* kifejezetten krisztocentrikus lelkiség. Nagy hangsúlyt helyez a *Jézus emberségével* való kapcsolatra. Elmondható, hogy közeli rokon a ferences lelkiséggel, ám érzelmileg visszafogottabb. A *devotio moderna* krisztusközpontú irodalmának legtipikusabb alkotása Kempis Tamás a *De imitatione Christi* c. írása. A *devotio moderna* képviselői számára a személyes ima leggyakoribb tárgya Krisztus élete, szenvedése, halála, szeretete, a világ hiúsága, az utolsó ítélet. Ezek a meditációk időnként erőteljes pesszimizmust, világgal szembeni bizalmatlanságot sugároznak.

Erények – aranyközéput: a *devotio moderna* követőinek életstílusában fontos szerep jut az erények gyakorlásának, az alázatnak, a lemondásnak és az előljáró vagy a lelkivezető iránti engedelmességnek, de a szélsőségektől óvakodó lelkiségnek nevezhető.

Teológia és spiritualitás szétválása: a *devotio moderna* tipikusan annak a kornak – XIV. század – a szülötte, amikor véglegesen elszakad egymástól a skolasztikus teológia és a lelkiség. A XV–XVI. században néhány teológus megpróbál még ellenállni ennek a folyamatnak (J. Gerson, W. Gansfort, R. Erasmus), ez azonban megállíthatatlan. A *devotio modernát* egyre inkább áthatja az egyetemi teológiával szembeni bizalmatlanság. (Kempis említett műve mint a *devotio moderna* gyöngyszeme egyértelműen anti-intellektuális beállítottságú.)

Míg a reformátorok a lelkiismeret benső hangjától és az abban megszólaló Szentlélektől várják a bizonyosságot, de elutasítanak minden külső egyházi-intézményi kontrollt (*sola gratia, sola fides*), addig Loyolai Ignác lelkisége szerint Isten a benső megmozdulásokon (vigaszokon és vigasztalásokon), a lelkiismeret hangján keresztül közvetlenül képes vezetni az embert. Közös szempont, hogy a jó és a rossz megkülönböztetését nem pusztán a törvénytől és az intézménytől várják.

Loyolai Ignác lelkisége tehát számos szempontból örököse a *devotio modernának*: a lélektani realizmus, a személyes ima, az imaélet pedagógiájára helyezett hangsúly (megfelelő gyakorlatok, módszerek alkalmazása), a Krisztus embersége iránti mély elkötelezettség, a lelkivezető fontossága e németalföldi eredetű lelkiségi mozgalomra visszavezethető elem, ha nem is kizárólagos módon. Ugyanakkor nem hat Ignácra a *devotio moderna* szomorkás pesszimizmusa és anti-intellektuális beütése. Ami leginkább ebbe a vonalába sorolja Ignácot, az az individuum lelki tapasztalatára való figyelem, amelyhez egy sajátos teológiai fogalmat rendelt: Isten akaratának konkrét, az adott személyre vonatkozó keresését. Ez nem található meg a *devotio moderna* képviselőinél.

² Gérard Zerbolt de Zutphen (+1398) *De spiritualibus ascensionibus* (A lelki felemelkedésről) című könyve bemutatja a lelkiélet fejlődését a halálos bűn állapotától az erkölcsileg megreformált életformáig, amelynek az alapja a szív tisztasága (*puritas cordis*) és a szeretet (*caritas*). Ehhez egymásra épülő imagyakorlatokat, lelkiismeretvizsgálati gyakorlatot, általános gyónást, az utolsó ítéletről és Krisztus szenvedéséről szóló elmélkedéseket javasol.

Jean Mombaer *Rosetum exercitiorum spiritualium* (Lelkigyakorlatok rózsakertje) különféle imagyakorlatokat gyűjtött össze.

És végezetül a Szent Ignác-i lelkiség népszerűsített formája négy alapelvben (Martin 2010):

Megtalálni Istent mindenben (és mindent Istenben): minden a spiritualitás része. Nem csupán a vallási vagy teológiai kérdések, szakrális szövegek tartoznak ide, hanem a munka, az emberi kapcsolatok, a szexualitás, az egészség, a szabadidő stb. Ignác idejében ez a meg-tévesztően egyszerű tétel forradalmian hangzott, mert az egyházi kontrollról a személyes tapasztalásra és végső soron lelkiismeretre helyeződik a hangsúly.

Szemlélődve tevékenykedni (*contemplatio in actionem*): nem kell a templomok falai közé menni, szent helyekre eljutni ahhoz, hogy találkozzunk a Szenttel. A mobil eszközök, a nagyvárosi zaj közepette is megteremthetjük a módját pl. az elcsendesedésnek. Ha vágyunk rá, rajtunk múlik, hogy tudatosan és következetesen megteremtsük azt a mindennapjainkban. A töltekezés, az önismeret, a reflexió ideje arra segít, hogy az események mögött is észlelni tudjuk a transzcendentális világ háttérmozzanatát. Ignác számára a világ jelentette a kolostort, az 'út a mi otthonunk'.

Inkarnatorikus spiritualitás: a megtestesülés teológiai misztériuma Isten mindennapi életünkben való részvételének a misztériuma. Nem az embernek kell emberfeletti erőfeszítések árán *megistenülnie*, hanem észre kell vennie Istent a hétköznapi eseményekben, aki nem távol, a világmindenségén kívül van, hanem az „itt és most”-ban. Teológiai értelemben különbség teendő Isten *transzcendenciája* (aki mindent felülmúl és ebben az életben nem megismerhető) és Isten *immanenciája* között (ahogyan jelen van és tevékenykedik a teremtett világban).

Ezen a ponton képes a PTC kapcsolódni a Szent Ignác-i lelkiséghez: részesedni Isten immanenciájában.

Szabadság és belső függetlenség: függetlenné tenni magunkat bensőleg mindentől, ami gátol abban, hogy szabadon döntsünk, szeressünk és éljünk. Ne verjenek béklyóba lényegtelen dolgok az előremenetelünk terén. Egy példával élve, ha életem legfőbb hajtóereje, hogy minél több pénzre tegyek szert, akkor nem fogok olyanok társaságába kerülni, akik nem mozdítják elő a karrieremet, nem szánok elég időt a kikapcsolódásra, idővel lehet, hogy mindenkit eszköznek tekintek, hogy ebbéli céloimat elérjem. Előbb-utóbb minden a pénzszerzési vágyam körül kezd forogni. A cél szentesíteni fog minden eszközt. Ha arra a kérdésre keressük a választ, hogy ki vagy mi az Isten az életünkben, abból tudhatjuk meg, hogy mi az, ami a hétköznapi életben motivál, értelmet ad, amiért áldozatot is képesek vagyunk hozni.

Irodalom

- Bartók Tibor (2006): *A választás három ideje*. Miskolc, Tanulmányi napok, 2006, aug. 1–6. (előadás jegyzetek)
- Bartók Tibor (2016): *Az ignáci lelkiség forrásai – Lelkivezetői Képzések*. Dobogókő, 2016. febr. 21. (előadás jegyzetek)
- Martin, James (2010): *The Jesuit Guide to (Almost) Everything*, Harper Collins, New York.
- O'Malley, John (2015): *A jezsuiták története, Loyolai Szent Ignációl napjainkig*. Budapest.
- Kempis Tamás (2004): *Krisztus követése*. Ecclesia, Budapest.
- Loyolai Szent Ignác (1994): *Lelki gyakorlatok*. Budapest.
- Loyolai Szent Ignác Lelki följegyzései* (1977). Budapest, JTMR.
- Révai Edit (2003) *Újrainduló szerzetesrendek egy megújuló társadalomban*, Budapest–Csík-szereda.